

НАОДИНЦІ З ЧИТАЧЕМ

У книжці «Ади жию» (2011) я звертався до читачів такими словами: «Кортіло мене гранев рідного слова — від ватри на дідизнині запаленої — Вашу душу загри́ти. А може, гий нихотічи, і впекти... Байка, шо тото слово дрі-боньке, зато найменчя пацьорка в силінці, а таке глібоке, ек вода у плесі. Бо кождей, добираючи слово, замість икати, ек той шоумен у телевізії, скаже: «Ади, мой, забув...» Ой, не одна така пацьорка в гуцулському говорі! Є надія, шо колис і уса умита бесіда заінтересує науку, а заким, ади збираю слова-пацьорки, силою їх у гердани газдівскі й Вам з дітми-онуками засилаю на спомин теплий, на біль солодкий, на науку з дідівзнини».

Ця відвертість — не лише для висловлення особистого ставлення до питомого гуцульського діалекту, а й сердечне бажання нагадати його й вберегти в теперішньому малопрактично-вразливому стані та максимально збагатити гуцулізмами українську літературну мову. Так, мене цікавить взаємодія літературної та діалекту на користь обох — як потоку й ріки, котру потік наповнює. Повноводдя взаємозалежне. У цій дієвості вбачаю власний внесок, котрий, сподіваюся, стане переконливішим у поезії на «домашній» мові. Хоч і усвідомлюю зменшення своєї читачької аудиторії — та енергії додає прикра практика аж надто швидкого привнесення в українську мову іншомовних слів, котрі витісняють живі, ще й змістовно багатші відповідники. З діалектами їх більше в рази.

Орієнтую зацікавлених читачів: поезія в «Прослідку» належить до одного з найцікавіших і найархаїчніших

говорів карпатської групи, що входять до південно-західного наріччя української мови. Три частини цієї групи, Галицька, Буковинська й Закарпатська (усі слов'янського походження), впродовж сторіч входили до складу різних держав і, при всій спільності культури, побуту й звичаїв, набули виразних фонетичних та морфологічних відмінностей. Цьому сприяли й інші чинники, тож ареал гуцульських говірок найвідчутніше поділився на східний та західний — мій, материнський і рідний.

Щодо побудови цієї книжки: три перші розділи з аналогічними назвами охоплюють вірші з попередніх книжок. Розділ «Навколо остроливи» наповнений не опублікованими раніше творами та віршами останніх років, що подані в хронологічному порядку. Вірші з першої книжки «Кілько того світа», що були написані літературною мовою, я до «Прослідку» «огуцулив», тобто виконав переклад.

Дуже хочеться прихилити кожного до мовного розмаїття Гуцульщини, до її успадкованої милозвучності. Хоч доторкнутися... Говорячи по-своєму, наприклад, сполучник «і» ми часто вимовляємо як «и». И нема на то ради! Отож у словничках, котрі для зручності читачів навмисно подаю виносками після кожного вірша, вже не тлумачу цього сполучника.

Ми, гуцули, ніби розважливі й особливо нікуди не поспішаємо, але здавна любимо вкорочувати слова. Випущені звуки вгадаєте під апострофами. Наприклад: *ему, й'му — йому; чо' — чому, в'на — вона, 'мо — може, 'би — аби, щоб*; або короткі у вимові: *у — в, ї — її*. Також інші слова, котрі семантично тотожні зі словами літературної мови й достатньо зрозумілі з контексту, не пояснюються

щоразу. Наприклад: *жите* — *життя*, *кождий* — *кожний*, *чес* — *час*, *нистримний* — *нестримний*, *ек*, *їк* — *як*, *ци* — *чи*, *гет* — *геть*, *ході* — *ходять*, *навит* — *навіть*, *земня* — *земля*, *жель* — *жаль*, *всекий* — *всякий*, *трісиси* — *трясися*, *ємка* — *ямка*, *заважєє* — *заважає*, *водов* — *водою*, *ведетси* — *ведеться*; *шош*, *шос* — *щось*; Це не стосується специфічних діалектизмів.

Зворотна частка *си*, що уживається в дієсловах зворотної дії в значенні «*ся, себе, собі*» в говірці є відокремленою і може вживатися як у препозиції, так і в постпозиції, навіть через кілька слів від відповідного дієслова.

Окремо знайомлю з найбагатозначнішим словом-вигуком в гуцульському діалекті *аді*, *'ди*, *аді*, *адіт* — *о*, *диви*, *бач*, *ти глянь*, *поглянь*, *подивись*, *дивись-но*, *ось*, *оце*, *тут*, *там*, *отут*, *десь тут*, *де це*, (вказуючи, показуючи або зі здивуванням); *так*, *таки*, *а таки*; *на тобі*, *на маєш*, *ось тобі*; *бозна чому*, *чорт знає чому*; *вставне слово* (для зв'язки слів *та*, шукаючи іншого потрібного слова); *формулює швидкість дії*; *вимовляється найрізноманітнішими інтонаціями коротко (в т. ч. різко), або розтягується (в т. ч. зм'якшено), залежно від контекстового і смислового застосування*.

Намагаючись наблизити тексти до вимови, я ці мовні перлини не оминаю.

Трішки історії... Чеський історик Павел Шафарик ще у 1826 році переконував: «Годі доказувати, що українська мова одна з найбагатших слов'янських мов». А французький політик Казимир Делямар ще у 1869 році стверджував: «Займаючись тривалий час порівнянням арійських мов, я дійшов висновку, що українська не лише старша всіх

слов'янських і так званої старослов'янської. Вона давніша від санскриту, грецької, латини та інших арійських мов».

У гуцульських говірках збережено архаїчні риси давньоукраїнської мови. Своєрідність усно-поетичної та музичної творчості укупі з народним мистецтвом засвідчують самобутню етнічну специфіку. Отже, ми у Карпатах є носіями діалектного розгалуження однієї з найдавніших та найбагатших мов світу. Ця обставина неабияк бентежила наших асиміляторів. Виявляється, що завоювати інші народи найлегше, позбавивши їх найбільшої цінності — рідної мови. Так упродовж віків складалося з нами, українським народом, у тому числі й гуцульським етносом. Колишні прямі заборони часів царської Росії, австрійської, чеської, угорської, румунської, польської влад, а відтак радянської, що хитромудро перейшла у площину нібито «захисту» мови нацменшини на чужій території (переконливо московської). Чи не найбільшої шкоди українській мові з її діалектами, рівно ж і українській ментальності, було завдано 1933 року, коли прямі заборони вкупі з маніпулятивним правописом різко крутнули колесо зросійщення. Жорстоке знищення української інтелігенції з подальшою жорсткою цензурою зробили свою чорну справу. Але в нашому гуцульському діалекті залишалися у вжитку слова, що нагло були викинуті на московський смітник у тому страшному році, наприклад: *добродій, залюблений, второпати, здужати, часопис* тощо. Їх тут і не думали забувати.

Тепер настав час повертину, тобто повернення до своїх первнів. Використовувати діалекти у своїй мові та переходити на місцеву говірку поступово стає правилом гарного тону і нормою для вихованої людини. І якщо раніше

робили акцент на білінгвізмі, тобто на вільному володінні українською та російською мовами, то тепер міцніє думка про ділінгвізм. Йдеться про ідеальне володіння нормами літературної української мови — і водночас про вміння упродовж життя пронести у мовленні особливості живого слова свого краю чи етносу. Цей зачин активно підтримала ціла плеяда літераторів. І десь із третини минулого століття дослідження науковців щодо використання гуцульського говору в сучасному українському художньому дискурсі впевнено переключували з прози на поезію. Та і як може бути інакше — неможливо відображати гуцульське життя без мови гуцула. Свідчу: найповніший вияв гуцульського «Я» проявляється в прозі й поезіях, що мовлять чистою гуцульською, без змін. Отож своєю творчістю в околицях мистецького Косова намагаюся привернути увагу до потужних можливостей діалекту славних на весь світ гуцулів.

Безумовно, треба надійно законодавчо захистити усі мовні засади!

На ближче майбутнє: походження нашої говірки остаточно не вивчене. Те саме й з історією заселення Гуцульщини. Тож творчість на «домашній» мові не полишу, бо... хто, як не я. І дякую долі, що нас більшає.

Василь Шкурган

Κίλκιο πογο εβίπια

* * *

Виростати, 'би¹ цвісти...
Зацвітати, 'би родити...
Аби знов чічкй² розцвіті
У вінок життя вплести.

1.01.1975

¹ 'Би — аби, щоб.

² Чічька — квітка.

* * *

Мій світе, радуйси ці сердьси:
Увійти хоть скальпелем —
Аби до серця!

Листопад 1994

* * *

Що так мучиш зголодніле тіло?..
Говори, мой¹ хлопче, говори:
Клявузу² у грудех си³ втвори —
Най приймає світ. Тобі кортіло...

Скочити на кóвбки на валу́
И себе, ек навісну дара́бу⁴,
Вдарити у здиблену скалу —
Протаранити її незграбу.

Що так мучиш зголоднілу душу?
...Мелодійно визріли слова.
Ти веселий. Світла голова.
Я тебе лиш відтінити мушу,

’Би стелити по́рвінь⁵ по землі
На контраст. Топчи мене нікчому.
...Єк заблудиш, хлопче, серед мли —
Виведу назад на світло чемно.

1.7.01.1998; 3.12.2006

¹ *Мой* — звертання в значенні «ти».

² *Клявуза* — загата (на річці, переважно для сплаву лісу).

³ *Си* — собі.

⁴ *Дара́ба* — пліт із колод-кругляків, що їх сплавляють.

⁵ *По́рвінь* — поряд.

* * *

Я траву твою столочив,
Господи. ...Не підведу.
Може, я людина ночі,
Що навпомацки бреду

Та на всіх си⁶ натикаю
У твоїй густій траві?
Каюси у світа скраю
Мріями у голові!

...Міг на дерево залізти
Одиноке у пітьмі —
Си сховати, збайдужіти
И до правди, й до брехні.

Поручивси за варкóго⁷,
Господи, а він підвів.
Відчехну́ласи⁸ спромога:
Замість мати віру — гнів.

Пробували розійтиси —
Купу віднайшли стежок.
Повернулася блудни́ця
Лиш одна на моріжок

⁶ Си — ся.

⁷ Варкий — слабовитий.

⁸ Відчехну́тиси — відчахнутися.

Змучена, але шіслива,
Що вернулася жива...
Гейби стебла — пасма сиві,
А у пóзірі¹ — жага.

Так забухало у скроні...
Твої кроки?.. Може, ні?
Може, почуттів погоню
Пропустив у метушні?!

...Міг на дерево залізти.
Міг упхати відкупнє...
Прохолода слова. Пізно.
Вдосвіт спеку розпічнє.

Я траву твою столочив.
Це засвідчили зірки.
...Взев та й рушив світ за очі
В темінь напопереки.

21.11.1998; 3.12.2006

¹ *Пóзір* — погляд.

* * *

Такі найліпше так собі ходити,
Ніж крaдьки ціхо² босим до вікна,
'Би те́мінь п'ётами й вухами спити
Аж до ріки. А може, и до дна...

А досвіта така погода ясна,
І дeд́я³ ни зі зла поголоснів:
«Иди, Маринько, кинь корові в ясла.
Иди вже сміло. Я би ни хотів...»

А божий день, аби сту́літи ночі,
Аби дошити те́ті⁴ постолі
И з ву́йком⁵ Дмитром зди́батиси⁶ в очі:
Кого, за шо — забрали й повели...

А день за днем, бодай переднува́ти⁷!
...В столoлі схід, правдиво — толока́⁸.
Й попробуй там когос недогравати
На про́бі⁹ про Шельменка-денщика.

Й Параску неможливо замінити.
...Так голосно мовчит її пароль.

² Ціхо — тихо.

³ Дeд́я — тато.

⁴ Те́та — тітка (батькова або материна сестра).

⁵ Ву́йко — дядько, старший чоловік.

⁶ Зди́батиси — зустрітися.

⁷ Переднува́ти — пережити день.

⁸ Толока́ — одноразова гуртова безплатна допомога при виконанні важких робіт.

⁹ Про́ба — репетиція.

И мусиш від усіх оборонити
Свою найпершу та й послідну роль.

Ци віщував препредід це терпіне,
Коли у трепетóвому¹ гаю
Сокиров ударéв² си³ по коріню
Й новеньку хату будував свою?

Звикаючи, сестра питала менця,
А старшя знала, ек відповісті,
И браття, що сміялися найперші,
Найперші з дому мусіли іти.

Але ніхто, ніхто ни смів зіграти
Иванів найкоротший заповіт,
Ни ек Андрій умів злодійкувати,
Ни ек Параску фóшнуло⁴ за світ.

23.12.1995

¹ *Трепéта* — осика.

² *Ударéти* — вдаряти.

³ *Си* — собі.

⁴ *Фóшнути* — кинути.

* * *

Єк у роботі надирвеш ше одну жілу,
То знеможений згадаєш моє слово...

То пророцтво собі усвідомиш ни скоро,
Хіба лиш, ек упізнаєш ворога
У рідному братови.
...Ші підсвідомо мацати меш зела,
Ци живі и ни підрубані.
А ек уздриш, шо хтос ме тегти фіру, а не кінь —
Привтвóритси⁵ потойбічне.
Витак ціле жите меш здригатиси
Від май щирого потиску руки,
И меш дивуватиси, чо' ни годен відвикнути,
Шо ніхто ни йде на́зирцем⁶
И ни збираєси пужіти⁷.
І зазиратимеш у зерькало, аби
Навіть у собі загоді розпізнати паскуду.

А ек колис покохає тебе вуйкова донька,
Ни пошкодуєш, шо запізно,
А просто ни повіриш.
І шораз у Пертівку меш входити,
Єк у студену воду,
Аби втопити потайнє.

⁵ Привтвóритси — привідкриється.

⁶ На́зирцем — вслід, слідом за кимось.

⁷ Пужіти — лякати.

...Предвіжіні¹ не викажеш нікому.
А що синова душа
Успадковано вічитає це —
Навіть ни догадаєшси.

7.01.1996

¹ *Предвіжіні — пророцтво.*

* * *

Примхливий вечір, ші й полон
Нудьги-пока́ри і покори.
Великі очі від ікон
Гет задивилиси у гори.

До невагомости гадóк²
Вклéкає доземне тяжіні,
И вже, здаєси³, новий крок
Можливий з льосу ворожіня.

Розворожити зможе мев⁴,
Та хаптом втрое голосніще
Смерека йойкне між дерев —
І впаде гі⁵ помежи віршів.

Зсугулитси побережнік
Та кра́дьки⁶ стане над потоком.
И пошкодує вже, ек звук,
Чого він тут. И мі́кне⁷ боком.

І може, викличут когос,
Ади⁸, двознашно на прийдешне.

² *Гадка — думка, замисел, задум, роздум, план-дія.*

³ *Здаєси — здається.*

⁴ *Мев — казковий лісовик.*

⁵ *Гі — бач, дивись; тьху; ніби, як.*

⁶ *Кра́дьки — крадькома.*

⁷ *Мі́кнути — піти тихцем.*

⁸ *Ади — бач, диви, дивись-но, о, ось; диви як; ну й маєш; бозна чому.*

То межі ними... Але хтос
Залізе на твою черешню.

И лиш тому, що пес — лайдак,
До злодія він милосердний.
Тим чесом скапає первак,
И порційку¹ си переверниш.

Прикрикне жінка на дітий,
Єка не є, а дітим — мати.
И сум притисне до грудий,
Аби надійніше сховати.

А новий вечір-благовіст
Чиїс невдачі та провини,
Замість кривій козі під фіст,
Начес² втрамбує у новини.

...Ші дорікнеш китам гріхом,
Що викидаються на сушу.
Меш гріти ноги кожухом,
Допоки Бог корує душу.

25.12.1995

¹ *Порційка — келішок.*

² *Начес — миттю, бігом.*

* * *

Пастухи находили гранати
Й приносили до хати.
Були за це биті, ой, биті...
Але досвітки боронили,
Бо корів вигонили
На багні³, що окопами зриті.

Хлопців мречі⁴ тихонько глигали⁵,
Ші й мінами жехали⁶
Кожду-кожду ківну⁷ корову.
Але Коцьо⁸ характер тримав:
Мречу кавалками рвав,
Єк и від тата тверду умову.

Гірше слуг у май⁹ лютого пана
Всі боєлиси Йвана,
Шо гранатами рибу глушив.
...Затоптали давно барвінок,
И в зажурі зарінок,
Де вин хрест понад себе лишив.

А нидавно старезна Дмитриха
Розказала потихо

³ Багна — болотисте місце.

⁴ Мречь — мряка, туман, мжичка.

⁵ Глигати — ковтати.

⁶ Жехати — лякати.

⁷ Ківна — тільна.

⁸ Коцьо — Микола.

⁹ Май — трохи (слово для позначення вищого ступеня порівняння).

Сон правдивий (хрестила в рукав!),
Шо видірвані пальці Коця
Грали самі на гармошці,
А убитий на рибі Иван співав.

8.01.1996

* * *

Знов та ёблучна¹ оскома...
Дáнец² ватров у ногах...
На души і просто дома
Сонце сходить на стогах.

Гори пишні від утіхи
З Черемóша п'ють води.
Над потоком коло вільхи
Загубилися сліди.

Вбрали села екнайда́лі
Чорнобривців кольори,
У калинові корáлі
Вштрамува́лиси двори.

Чути музику знако́му³.
Осінь горам до лиця.
Принесеш гриби додому —
Пахне лісом хата вся.

28.09.1983

¹ Ёблуко — яблуко.

² Дáнец — танець.

³ Знако́ма — знайома.

ГУЦУЛСКЕ СЕЛО

Хатки розбрелиси,
Хатки білобокi
Гет¹ повидиралисi
На горби високі.

Гейби вівці білі,
Гейби вівці стали,
Весело видбилиси
Від села-отари.

Край плаю² смерека
Гилéчiм³ хiтає.
...Сп'єліласи⁴ д'гóрі⁵,
«вівці» дозирає⁶.

6.01.1975

¹ Гет — геть.

² Плай — стежка чи дорога в горах.

³ Гилéчi — віти, гілки.

⁴ Сп'єлітиси — виструнчитися, витягнутися.

⁵ Д'гóрі — догори.

⁶ Дозира́ти — доглядати.